

DE MATER AMABILIS EN PATER FORTIS SCHOOL 1947-1955, HET
ONTSTAAN VAN EEN NIEUW SCHOOLTYPE IN MAASTRICHT

INLEIDING

Na de Tweede Wereldoorlog ontstonden in Maastricht nieuwe vormen van katholiek onderwijs: de Mater Amabilis School in 1947 en de Pater Fortis School in 1951. Over de naam 'Mater Amabilis' zei één van de oprichtsters - M.C. Schouwenaars - : 'De naam drukt het doel uit dat zij nastreeft: de meisjes op te voeden tot beminlijke moeders, die door hun kwaliteiten van geest en hart, door hun ruime naastenliefde en hun veelzijdige huishoudelijke vaardigheid het gezinsleven gezellig en gelukkig kunnen maken'.¹

Naast de beminlijke moeder zou een sterke vader en plichtsgetrouwe man moeten staan, zo waren de oprichters van de Pater Fortis School op hun beurt van mening. Behalve tot goed gezinshoofd, voorbeeldig huisvader en echtgenoot had dit onderwijs ook ten doel de vorming tot een goed gemeenschapslid en een 'betrouwbare arbeidzame werker met eerbied voor het gezag en het mijn en dijn'.² Voor beide scholen gold dat deze opvoeding diende te geschieden in een christelijke geest.

Bij de oprichting van deze scholen in Maastricht speelden geestelijken en opvoeders uit deze stad een leidende rol. Het voorbeeld van Maastricht werd snel daarna in andere steden gevolgd, waarna nationale besturen werden gevormd om het geheel te coördineren. Naast waardering was er sprake van kritiek. De vorming van nationale organen ging gepaard met problemen en wrijvingen met de oprichters van de allereerste scholen uit Maastricht. Rond 1955 vond er een consolidatie plaats en daar eindigt dit artikel. De leidende rol van Maastricht werd toen definitief overgenomen door de nationale besturen, die zetelden in Utrecht.

¹ Prospex, Vormen van morgen: De Mater Amabilis School in Nederland, in: *Kultuurleven*, 16 (1949), pag. 58.

² Edm. Beel pr., De vorming van de toekomstige mannelijke arbeidersjeugd tot 17 jaar, in: *Tijdschrift voor Zielkunde en opvoedingsleer*, 1950-1951, pag. 204-205; Edm. Beel pr., en A. Kusters O.M.I., Een bijdrage tot de oplossing van het vraagstuk onzer jongste arbeiders, in: *Katholiek Sociaal Tijdschrift*, 5 (1953), pag. 126, 127. Pater Fortis betekent Sterke Vader naar het voorbeeld van Sint Joseph. De naam is afkomstig van Beel en Kusters. Zie Interview van H. Vossen met pater A. Kusters d.d. 23-04-1986.

zondering werd eveneens gemaakt voor de leesjongens: de opleiding van jongeren werd in dit tijdvak enorm uitgebreid, juist omdat de mijnen het belang van een gezeten mijnwerkersstand inzagen.

Niet enkel de laagconjunctuur zorgde ervoor, dat de mijnen meer greep op hun personeel kregen. Factoren uit de jaren twintig werkten ook door. Bijvoorbeeld de vruchten van een na 1923 gestart systematisch selectiebeleid, gepaard gaande met centralisering en formalisering, konden nu worden geplukt daar de arbeidsmarkt dit toeliet: het controle-apparaat bleek zeer effectief te zijn. Globaal gezien waren er vele overeenkomsten tussen het personeelsbeleid van de particuliere en de Staatsmijnen. Ze hanteerden dezelfde aanname- en ontslagcriteria. Wel werden de particuliere mijnen, door de aard van de bedrijven, zwaarder door de laagconjunctuur getroffen en moesten deze dus meer arbeiders ontslaan. De indruk bestaat, dat het staatsbedrijf al vanaf 1900 selectiever in haar beleid was, wat leidde tot lagere cijfers wat betreft mobiliteit en aantal buitenlanders. De band met het mijnbedrijf was het grootst bij de vier staatsondernemingen. Het beleid bij de particuliere mijnen was meer gericht op korte termijn: aan gevolgen op lange termijn leken zij minder boodschap te hebben, terwijl de Staatsmijnen bijvoorbeeld als argument tegen een harde loonpolitiek aanvoerden, dat ze de mijnwerkers niet van het bedrijf wilden vervreemden. Wat betreft de opleiding zien we hetzelfde verschil: de Staatsmijnen begonnen eerder met een systematische scholing voor jongeren. Het voortouw werd steeds door het staatsbedrijf genomen, met als resultaat, dat het personeelsbestand in 1939 beduidend meer aan de criteria van de vaste stam beantwoordde. In breder verband, tenslotte, leidde de ingrijpende wijziging in de samenstelling van het mijnwerkersbestand tot een verhoogde status van het beroep en tot het terugdringen van de sociale wantoestanden, waardoor de Limburgse samenleving tot aanpassing en rust kwam.

In dit artikel wil ik allereerst ingaan op het ontstaan van de eerste Mater Amabilis School in 1947 in Maastricht. Daarbij zal ik de motieven voor de oprichting behandelen, bekijken wie de oprichters waren en beschrijven hoe deze school konkreet tot stand kwam en hoe het leerplan en de didactische methoden er uit zagen. Daarnaast komt de verspreiding naar andere steden aan de orde en de totstandkoming van een nationaal overkoepelend orgaan. Op het ontstaan en de ontwikkeling van de Pater Fortis School zal ik op soortgelijke wijze ingaan. Tot slot zal ik de ontwikkeling laten zien aan de hand van enkele cijfers.

De naam 'Pater Fortis School' verdween tegelijk met de oprichting van de 'Landelijke Stichting Katholieke Levensscholen voor Jonge Arbeiders'. Daarvoor in de plaats kwam de term 'Levensschool'. Deze term werd al langer gebruikt als een verzamelnaam van dit soort scholen voor jongens en meisjes. In 1954 koos het Nationaal Bestuur van de jongensscholen officieel voor deze wat neutralere term.

De naam 'Mater Amabilis School' bleef gehandhaafd tot 1968, dit wil zeggen voor de cursus voor meisjes van 17 jaar en ouder. In 1968 werd deze naam gewijzigd in 'Vormingswerk voor Jonge Volwassenen' (V.J.V.). Het werk voor meisjes beneden de 17 jaar fuseerde in die tijd met de Levensscholen voor jongens, die toen alleen nog leerlingen tot 18 jaar hadden, èn met het gelijksoortige algemene en protestants-christelijke werk. Dit laatste hoorde vóór die tijd onder het 'Nationaal Centrum Vorming Bedrijfsjeugd'. Na de fusie gaf men er de naam 'Vormingswerk voor Werkende Jongeren' aan.

Tussen 1947 en 1968 onderging dit vormingswerk veel veranderingen, versneld door de turbulenties rond jeugd en jeugdwerk in de jaren zestig.

I DE MATER AMABILIS SCHOOL

Achtergrond en ontstaan van de Mater Amabilis School in Maastricht

Voor het ontstaan van de Mater Amabilis School moeten we terug naar 1945. In dat jaar gaf de bisschop van Roermond, Mgr Lemmens, aan de aalmoezenier van het Maastrichts Vrouwelijk Jeugdwerk, H. Houben, opdracht te zoeken naar een nieuw middel om meisjes van 17 jaar en ouder te bereiken. Een nieuw middel was nodig, omdat het de jeugdorganisaties vrijwel niet lukte meisjes uit de lagere sociale milieus te bereiken. Zij zouden 'stuurloos, ontredderd en losgeslagen' zijn. Aanleiding voor de oprichting van de Mater Amabilis School was dat meisjes en vrouwen in de oorlogstijd eerst met Duitsers, maar vooral daarna veel met de bevrijders

hadden verkeerd; als gevolg daarvan was het aantal ongehuwde moeders, stukgelopen huwelijken en lijders aan geslachtsziekten gestegen.³

Aalmoezenier Houben ging op onderzoek uit en ontdekte de publicaties van de Vlaamse pedagoge M.C. Schouwenaars. Behalve dat Schouwenaars over het hierboven genoemd probleem schreef, ging ze ook in op het verrichten van arbeid op zeer jeugdige leeftijd door steeds meer meisjes in bedrijven en kantoren als gevolg van de toenemende industrialisatie. Meisjes zouden hierdoor niet meer worden voorbereid op hun functie van huisvrouw, moeder en echtgenote, waardoor het toekomstig gezin gevaar liep. Bovendien zouden ze zedelijk verwilderen in de bedorven werkmilieus.⁴ Ook de zorg voor dit probleem deelde Schouwenaars met leidende geestelijken en opvoeders te Maastricht.

Schouwenaars bleek reeds in 1940 te zijn begonnen met een 'opleiding voor huwelijk en moederschap' in Kontich bij Antwerpen voor meisjes van 17 jaar en ouder. Ze had zowel ervaring met deze school opgedaan als een compleet leerplan ervoor ontworpen. Houben wist Schouwenaars over te halen om in Maastricht te komen helpen bij de oprichting van een soortgelijke school. Ook de directrice van een huishoudschool, E. Lommen, gaf al snel haar medewerking aan hun plan. Ze was zelfs bereid de opleiding onderdak te verlenen binnen de huishoudschool en wist M. Michiels, inspectrice van het Nijverheidsonderwijs voor meisjes, te bewegen deze school te subsidiëren in het kader van de Wet op het Nijverheidsonderwijs.

Met zijn drieën vormden Houben, Lommen en Schouwenaars het 'Directo-

³ Interview van H. Vossen met mevrouw M.C. Schouwenaars d.d. 17-10-1986. Interview van H. Vossen met mevrouw B. Voet en mevrouw M. Dassen uit Maastricht d.d. 14-07-1983. Beide vrouwen waren actief betrokken bij de M.A.S. in de beginperiode. Zie verder onder meer: P. Larsen, ongepubliceerd artikel, z.j. (waarschijnlijk uit 1954) in: Archief Bea Voet, en P. Larsen, Rede, in: *Tien jaar Mater Amabilis School Maastricht 1947-1957*, Maastricht 1957 (brochure), pag. 10. Larsen gaf opvoedkundeflessen aan de M.A.S. te Maastricht. H. de Liagre Böhl vermeldt in '*Bevrijd Nederland: Een bevochten consensus*', Amsterdam 1985 (Interne publicatie Afd. Politicologie Universiteit van Amsterdam), pag. 69, dat de groei inderdaad 'spectaculair was: a) in 1946 werden er meer dan 7000 onwettige geboorten geregistreerd, hetgeen ongeveer drie maal zo hoog was als het aantal in het laatste vóóroorlogse jaar; b) het aantal echtscheidingen was in 1946 meer dan drie maal zo hoog als in 1940; c) het aantal geslachtsziekten vertoonde in de eerste twee jaren na de bevrijding een enorme piek'.

⁴ Voor een bespreking van de vele publicaties van M.C. Schouwenaars met name uit de periode 1940-1951 over opvoeding en onderwijs aan meisjes alsook over (ideale) vrouwelijkheid, zie H. Vossen, De eerste jaren van de Mater Amabilis School. Meisjesonderwijs en gezinspolitiek, pag. 31-48, in: *Comenius*, 5 (1985). In dit artikel wordt dit onderwijs geplaatst in het kader van de gezinspolitiek van zowel overheid, opvoeders en geestelijken uit die tijd.

rium van Maastricht' en namen ze de organisatie in handen. Ze kregen van de autoriteiten het 'Dinghuis' toegewezen als de centrale plaats van waaruit ze activiteiten konden ontplooiën.⁵ Ze besloten deze nieuwe opleiding 'Mater Amabilis School' te noemen en het onderwijs te geven tijdens de avonduren gedurende 4 uren per week (op 2 avonden). Vervolgens zetten ze een advertentie in de plaatselijke pers om meisjes te werven.

Meteen meldden zich ruim 200 meisjes aan, waarvan er echter dat eerste jaar maar 120 konden worden toegelaten. Dit laatste betreurden de initiatiefnemers en ze besloten dat Schouwenaars op zondagmiddag enkele spreekbeurten zou geven in de schouwburg. De belangstelling hiervoor was overweldigend. Behalve dat gemiddeld zo'n 600 meisjes naar deze spreekbeurten kwamen, was er ook belangstelling van de zijde van de Maastrichtse elite. 'Zij zaten op de eerste rij', aldus één van de vrouwen die bij de oprichting was betrokken.⁶

Waar kwam dat plotselinge succes vandaan? Immers voor de jeugdorganisatie of andere scholen was deze jeugd niet warm te krijgen. Voor een groot deel had dit succes te maken met het feit dat er seksuele voorlichting werd gegeven, hetgeen toen ongekend was. Dit bevorderde in het begin die enorme toestroom, zowel voor de spreekbeurten in de schouwburg als ook voor de Mater Amabilis Scholen, die weldra ook buiten Maastricht als paddestoelen uit de grond schoten. Nog een hele tijd na de oprichting van de eerste scholen werd de M.A.S. hiermee geassocieerd. Larsen die als pedagoge werkzaam was in deze school, vermeldde hierover: 'Het op school geven van seksuele voorlichting was zo revolutionair, dat men de Mater Amabilis School uitsluitend in het licht van dit programmapunt heeft geïnterpreteerd'.⁷ Twaalf maanden lang, op elke eerste zondag van de maand, vond dit 'evenement' plaats in de schouwburg. Na die tijd was er meer plaats voor meisjes in de Maastrichtse Mater Amabilis School.

Na dit grote succes was er een tegenvaller. Al snel bleek dat de school voornamelijk werd bezocht door kantoor- en winkelmeisjes, alsook door

⁵ Reeds in 1948 gaf het Directorium diverse brochures uit over achtergrond, opzet, doelstelling en programma van de M.A.S. Zie onder andere: M.C. Schouwenaars, *De Mater Amabilis School in Nederland*, Maastricht 1948 en E. Lommen, *De Mater Amabilis School en het Nijverheidsonderwijs*, Maastricht 1948.

⁶ Interview met Dassen en Voet, o.c., (zie noot 3). Zie verder: mejuffrouw M.C. Schouwenaars, *De Mater Amabilis School* was een doorbraak. Een harmonisch plan voor alle standen, in: *De Nieuwe Eeuw*, 11-07-1953, pag. 4 en 5; M.C. Schouwenaars, *Massale vormingsactie bij grotere meisjes*, in: W. Goldschmitz, *Tussen meisjesjaren en moederschap, bundeling krantenartikelen uit de Gazet van Limburg bij gelegenheid van het eerste lustrum van de M.A.S. te Maastricht 1947-1952* (brochure), z.j., pag. 2.

meisjes die werkten in de huishouding. Fabrieksmeisjes kwamen 's avonds niet, omdat ze te moe waren om in de avonduren onderwijs te volgen. Toch vond men dat juist zij deze vorming het meest nodig hadden. Het Directorium belegde om deze reden een bijeenkomst, nodigde directies van fabrieken en hun personeelschefs uit en deed een beroep op hen om meisjes die bij hen werkten een namiddag in de week, gedurende 4 uren, onder werktijd naar school te laten gaan.⁸

Schouwenaars beargumenteerde de noodzaak hiervan als volgt: 'We staan hier voor een specifiek moderne vormingsopgave, namelijk het redden van de vrouw, de echtgenote, de moeder, de huishoudster in een tijd van economische en sociale omwenteling onder invloed van de industrialisatie...'⁹

Als eerste stemde de directrice van de N.V. Sphinx Keramische Industrie toe een aantal meisjes te sturen, gevolgd door N.V. Mosa Keramische Industrie, N.V. Bataafsche Rubber Industrie Radium, N.V. Spijker en Draadnagelfabriek, Kristal-Unie en de N.V. Koninklijke Nederlandse Papierfabriek, die niet wilden achterblijven. Zo kregen in 1947 reeds 156 fabrieksarbeidsters de gelegenheid deze school onder werktijd te volgen.¹⁰ Ook dit voorbeeld vond navolging in andere steden (zie ook 'enkele cijfers').

Bovenstaande cursussen werden, zoals vermeld, gegeven aan meisjes van 17 jaar en ouder (tot circa 25 jaar). Immers aan deze leeftijdsgroep had men na de bevrijding het eerste gedacht vanwege de veronderstelde massale omgang van meisjes en vrouwen met Canadezen en Amerikanen en de gevolgen die dit had meegebracht. Na 1946 verdween de discussie over dit onderwerp wat meer naar de achtergrond en kwamen de problemen rond de zedelijke verwildering als gevolg van de industrialisatie steeds meer op de voorgrond te staan, temeer omdat de regering reeds snel plannen maakte om de industrie een krachtige injectie te geven teneinde uit de problemen op economisch gebied te geraken.

Tegelijk met deze ontwikkeling steeg de aandacht voor jongeren beneden de 17 jaar, die vaak op 14-jarige leeftijd werden opgenomen in het arbeids-

⁷ Larsen, 1954, o.c., pag. 11.

⁸ Larsen, 1954, o.c., pag. 8 en 1957, pag. 12, 20 en 21; Interview met Dassen en Voet, o.c., (zie noot 3).

⁹ M.C. Schouwenaars, De aard en omvang van opvoeding en onderwijs van arbeidende meisjes na de lagere school, in: *Tijdschrift voor Zielkunde en opvoedingsleer, 1950-1951*, pag. 223-224; M.C. Schouwenaars, De Mater Amabilis School en de meisjes werkzaam in de bedrijven, in: *DUX*, 15 (1948), pag. 295, 296.

¹⁰ M.C. Schouwenaars, o.c., brochure 1948, pag. 4 (zie noot 5); *Tien jaar Mater Amabilis School Maastricht 1947-1957*, Maastricht 1957 (brochure), pag. 6.

proces. Reeds in 1948 kondigde het Directorium aan met een cursus voor jongere meisjes te willen beginnen. Maar het kreeg hiervoor geen toestemming van de leiding van het jeugdwerk. Men begon er toen niet meteen mee - ook al vanwege het vele werk dat de M.A.S. met zich meebracht - maar in 1952 ving het Directorium alsnog aan met de 'Laetitiaclub' voor jongere meisjes.¹¹ Een lang leven leidde de Laetitiaclub niet. Veel navolging kreeg zij evenmin. De redenen voor de mislukking zijn niet geheel duidelijk. Waarschijnlijk had het te maken met de tegenstand die het Directorium ondervond van de leiding van de jeugdbeweging en de perikelen rondom de M.A.S.

Leerplan en Methoden ¹²

Het leerplan van de M.A.S. was onderverdeeld in een zogeheten 'kernprogramma' en een 'aanvullend programma'. Het kernprogramma werd gegeven in de huishoudschool en kwam voor een deel overeen met de vakken die op deze huishoudschool werden gedoceerd, zoals koken, naaien en les in besteding van het gezinsinkomen. Evenals dat bij de huishoudschool het geval was, hadden deze vakken tot doel: voorbereiding op de functie van huisvrouw en moeder.

Daarnaast bestond het leerplan uit vakken als gemeenschapsdienst, smaakontwikkeling en huwelijkswetgeving. Het eerste had ten doel de dienstbaarheid van meisjes te ontwikkelen door hen te laten werken in ziekenhuizen of

¹¹ Zie voor het leerplan van de Laetitiaclub: *Het partiële onderwijs voor werkende meisjes van 14-17 jaar; Rapport van de subcommissie voor het partiële onderwijs bestemd voor werkende meisjes van de Commissie ter bestudering van goede onderwijsmethoden voor het algemeen vormend Nijverheidsonderwijs voor meisjes*, 's-Gravenhage 1954, pag. 34. Hier staat tevens vermeld dat deze Laetitiaclub voor de 'eerste maal is begonnen in 1949 in Maastricht'. Dit is onjuist. Uit enkele interviews - onder andere met mevrouw Schouwenars - en documenten over de M.A.S. (zie Coll. M.A.S., Bisschoppelijk Archief Roermond) is komen vast te staan, dat deze cursus eerst in 1952 in Maastricht aanving. Zie: Brief van Mgr P.J.M. Jenneskens aan Mgr Dr A. Hanssen d.d. 18-07-1949; Brief van Mgr Hanssen aan pastoor Houben d.d. 23-07-1949; Aantekeningen van de secretaris van het bisdom P. van Odijk d.d. 15-03-1952 en 20-03-1952; Verslag van Mgr Hanssen met onder meer pastoor Houben en aalmoezenier Beel d.d. 15-07-1952; Verslag Beel van een bespreking tussen de leiding van het jeugdwerk en van de M.A.S. d.d. 19-08-1952. In de laatste bespreking staat vermeld dat de bedrijven er op aandrongen dat ook aan jongere meisjes lessen werden gegeven. De Laetitiaclub vond wel navolging in Den Bosch, zie: krantenartikel 'St. Jansklokken', z.d., in: Restdossier levensschool Accursius, Fratershuis Tilburg.

¹² M.C. Schouwenars, o.c., 1948 (brochure), zie noot 5, pag. 6-15; Prospex, o.c., 1948, pag. 60; *Richlijnen van de Mater Amabilis School*, Utrecht 1952 (brochure), pag. 68-70.

grote gezinnen. Met het tweede wilde men deze meisjes een andere, 'betere' smaak bijbrengen, bijvoorbeeld wat betreft de inrichting van de woning. Hoewel deze drie vakken niet als zodanig werden gegeven in andere scholen, bijvoorbeeld in de huishoudschool, waren ze wel vaker onderdeel van andere vakken en in die zin ook niet zo opzienbarend nieuw. Hetzelfde geldt voor lessen als medische raad en verpleegkunde, die waren gericht op verzorging in het algemeen en de verzorging van zieken en kinderen in het bijzonder.

Maar er waren ook onderdelen, zoals de seksuele voorlichting, die als zeer modern en zelfs revolutionair werden gezien en waarvan de oprichters ook zelf verwachtten dat ze een grote aantrekkingskracht zouden uitoefenen op toekomstige leerlingen. De oprichters hadden getracht kritiek van tegenstanders te ondervangen door dit onderdeel niet onder noemer 'seksuele voorlichting' op te nemen, maar onder het vak 'opvoedkunde': leerlingen leerden dan hoe ze hun kinderen seksueel zouden moeten opvoeden. Toch voorkwam dit niet dat tegenstanders van (klassikale) seksuele voorlichting hen fel aanvielen. Volgens hen was dit tegen de kerkelijke directieven. Zij konden echter niet verhinderen dat Schouwenaars doorging, zeker niet nadat de paus zelf in 1947 aan dit werk zijn goedkeuring had verleend.¹³

Zonder meer revolutionair? Tot op zekere hoogte natuurlijk wel. Dit was ongekend in die tijd en de storm van protest die opstak van de zijde van zeer conservatieve katholieken spreekt boekdelen. Toch was het niet de bedoeling van Schouwenaars om uitsluitend seksuele voorlichting te geven. Voor haar was het veel meer een middel tot iets anders. Het ging er vooral om meisjes te leren wat wel en niet was toegestaan in dit kader: 'een goede seksuele initiatie is tevens een zeer doelmatige gewetensvorming',¹⁴ zo

¹³ Zie over deze kwestie: Archief K.V.J., K.D.C. Nijmegen; Larsen, o.c., 1954, pag. 10; J. Vlerick, *Kiesheid en waarheid, Correctieven bij het boek van mejuffrouw M.C. Schouwenaars*, Leuven 1947. J. Vlerick verwijst hier naar een boek van Schouwenaars dat was bedoeld voor opvoeders en docenten om uit te leggen hoe meisjes dienden te worden voorgelicht, namelijk: *De kiesche waarheid in dienst van de moderne meisjesopvoeding*, Antwerpen 1947; verder protesteerden onder meer tegen deze seksuele voorlichting, leden van de V.K.A.J., (zie: Coll. M.A.S., Bisschoppelijk Archief Roermond) en enkele bisschoppen, zie bijvoorbeeld brieven hierover in Archief M.A.S., Bisschoppelijk Archief 's-Hertogenbosch. Schouwenaars was er van op de hoogte dat geestelijken uit het jeugdwerk bij hun bisschoppen erover klaagden dat de M.A.S. een 'seksuele school' zou zijn. Een bevriende geestelijke zorgde er toen voor dat zij een audiëntie kreeg bij de paus, die zeer was ingenomen met de M.A.S., evenals Mgr Montini die er eveneens achter stond. Hierdoor stond ze sterker tegenover de leiding van de jeugdbeweging. Zie interview van H. Vossen met mevrouw M.C. Schouwenaars d.d. 17-10-1986.

¹⁴ M.C. Schouwenaars, *De problematiek van het jonge meisje*, Antwerpen 1946 (2e druk), pag. 42, 43.

schreef zij reeds in 1942. Anders kregen ze 'het' toch op een verkeerde manier op straat of het werk te horen. Zij vond dat 'het meisje moest leren van de zonde tegen de kuisheid'.¹⁵

Zij had goed gezien, want deze formule sloeg aan bij veel meisjes. De sexuele voorlichting was immers doorgaans zeer gebrekkig. Behalve deze 'troef', zoals ingewijden deze vondst wel noemden, waren er nog enkele andere onderdelen die ook nieuw waren en tot de verbeelding van (toekomstige) cursisten spraken. Hiermee doel ik op het 'aanvullend programma', dat rekening hield met bij jonge meisjes geliefde vormen van vrijetijdsbesteding en onder meer bestond uit zwemmen en moderne dansen. Bij dit laatste werden ook jongens uitgenodigd. Het vond plaats onder 'bevoegde leiding' van docenten.

De onderdelen van het programma waren zorgvuldig op elkaar afgestemd en het was de bedoeling dat docenten nauw met elkaar samenwerkten, zodat het lesprogram overkwam al één geheel. De sfeer zou zodanig moeten zijn dat leerlingen zich op de school thuis voelden en zoveel mogelijk zou moeten worden aangesloten bij hun belangstelling. Liefst zouden lessen in de gespreksvorm moeten plaatsvinden. Dit was vooral van belang bij een vak als opvoedkunde.¹⁶ Voorop stond dat men leerlingen niet alleen zou moeten interesseren voor deze school, maar ze ook moest trachten op school te houden.

Oprichting van een landelijke organisatie in 1950

De formule van de Mater Amabilis School was zeer succesvol en vanuit Maastricht verspreidden deze scholen zich zeer snel naar andere steden in het land, onder meer naar Breda, Helmond en Roosendaal. Het Directorium van Maastricht gaf in 1948 verschillende brochures uit over doel, oprichting en programma van de M.A.S. en hielp ook bij de oprichting van scholen in andere steden.¹⁷

¹⁵ Idem. Zie over deze kwestie eveneens: H. Vossen, *Onzedelijkheid en seksuele opvoeding. Het voorbeeld van de Levensscholen 1947-1955*, Paper voor een kongres 'Vrouwen, Geschiedenis en Seksualiteit', georganiseerd door het Landelijk Overleg Vrouwengeschiedenis d.d. 1 februari 1986.

¹⁶ Richtlijnen, 1952, o.c., pag. 5. Zie hierover ook: H. Vossen, De kunst om aan te sluiten. Nieuwe leermethoden in de levensscholen voor jongens en meisjes 1945-1960, pag. 47-55, in: *De Konstruktie van vrouwelijk leren*, red. G. ten Dam e.a., Groningen 1986 (deze uitgave verscheen ter gelegenheid van de studiekonferentie Vrouw en Leren die in juni 1986 werd gehouden te Groningen en die onder auspiciën staat van de Zomer-Universiteit Vrouwenstudies 1987).

¹⁷ Voor deze brochures, zie noot 5.

Reeds in 1949 gaven de bisschoppen aan het Katholiek Vrouwelijk Jeugdwerk (K.V.J.) de opdracht een aparte Stichting voor de Mater Amabilis Scholen op te richten en een nationaal bestuur te vormen, dat federatief van opzet was en zetelde in Utrecht. Behalve dat afgevaardigden uit de diocesane besturen en de voorzitter en directeur van het nationaal bestuur van het Katholiek Vrouwelijk Jeugdwerk erin zouden mogen plaatsnemen, was er ruimte voor enkele deskundigen en afgevaardigden van het Nijverheidsonderwijs voor meisjes. Het Directorium van Maastricht werd eveneens (als deskundigen) verzocht zitting te nemen in dit Nationaal Bestuur. Wel zou Schouwenaars slechts een adviserende stem mogen hebben, omdat ze niet de Nederlandse nationaliteit bezat. Schouwenaars bedankte, naar eigen zeggen omdat ze het te druk had met andere zaken, Houben en Lommen traden wel toe. Verder werd de psychologe H. Dresen-Coenders verzocht als deskundige plaats te nemen in dit Nationaal Bestuur.¹⁸

Dat dit Nationaal Bestuur zo snel tot stand kwam, had niet alleen te maken met de snelle verspreiding van deze scholen over het land, maar ook met ontevredenheid over het optreden van het Directorium uit Maastricht. De jeugdorganisaties, met name de Vrouwelijke Katholieke Arbeiders Jeugd (V.K.A.J.), voelden zich bedreigd door de nieuwe school, die - naar hun zeggen - de jeugdorganisaties uitholde en concurrentie aandeed. Ook vreesden zowel de bisschoppen als de jeugdorganisaties voor een te eigenstandig optreden van het Directorium, wat in zou gaan tegen het idee van Diocesane zelfstandigheid.¹⁹

Het Katholiek Vrouwelijke Jeugdwerk, waarbij alle vrouwelijke jeugdorganisaties waren aangesloten, trachtte de leiding van het Directorium over te nemen. Dit laatste lukte slechts gedeeltelijk. Ze kregen er niet rechtstreeks alle zeggingskracht over, de bisschoppen gaven opdracht een nieuwe stichting op te richten: het 'Katholiek Centraal Instituut ter verzorging van de Mater Amabilis Scholen'. Deze stichting zou relatief autonoom zijn maar uiteindelijk wel ondergeschikt aan het K.V.J. Vertegenwoordigers van het

¹⁸ Coll. M.A.S., Bisschoppelijk Archief Roermond.

¹⁹ Archief M.A.S., Bisschoppelijk Archief 's-Hertogenbosch; Coll. M.A.S., Bisschoppelijk Archief Roermond, en: Archief K.V.J., notulen N.B., K.D.C. Nijmegen.

Dit waren overigens niet de enige grieven die naar voren werden gebracht. Vanaf het ontstaan van de M.A.S. tot circa 1955 waren er bij voortduring conflicten over allerlei zaken, zowel landelijk als ook met name in het diocesis Limburg. Het ligt in het voornemen de verschillen van mening tussen M.A.S. en K.V.J. enerzijds en M.A.S. en K.V.A.J. anderzijds in een volgend artikel verder uit te diepen.

jeugdwerk hadden een belangrijke plaats zowel in het Nationaal Bestuur als in de Diocesane besturen van de M.A.S.²⁰

Nadat een nationaal bestuur voor de Mater Amabilis Scholen tot stand was gekomen, ontstonden er opnieuw spanningen, ditmaal tussen het Directorium enerzijds en andere leden van het bestuur anderzijds. Niet iedereen was zo enthousiast over de ideeën en het programma van Schouwenaars. Zo was Dresen-Coenders, die fabrieksmeisjes van nabij had leren kennen, het onder meer niet eens met de visie van Schouwenaars dat veel meisjes verloederd zouden zijn. Zij (en ook andere leden van het Nationaal Bestuur) vond de kuisheidsmoraal van Schouwenaars - volgens welke bijvoorbeeld een tongkus reeds doodzonde was - veel te ver gaan. Vonden eerder genoemde critici dat er 'überhaupt' geen seksuele voorlichting mocht worden gegeven, hier was men ontevreden over de te strenge moraal die Schouwenaars verkondigde.

Ook over het beminnelijkheidsideaal, zoals Schouwenaars dat uitdroeg, was men niet zo enthousiast. Een vrouw diende volgens de laatste vooral beminnelijk te zijn en zou van nature graag willen behagen, wat tevens in het opvoedingsdoel verweven diende te worden. Deze formulering beviel een aantal leden van het Nationaal Bestuur evenmin, maar vooralsnog brachten ze hun kritiek nog slechts met grote voorzichtigheid naar voren, omdat ze bang waren tegenstanders van deze school in de kaart te spelen. De groei van de school wilden ze niet door interne bestuursconflicten benadelen.²¹ Het Directorium vond, naar eigen zeggen, geen klankbodem voor de ideeën en de achtergrond van zijn programma en vreesde dat de anderen wijzigingen wilden aanbrengen, zowel in het programma voor leerlingen als dat voor docenten.

Was Schouwenaars de toonaangevende ideologe voor het Directorium, Dresen-Coenders was dat voor wat betreft de overige leden van het Nationaal Bestuur. Houben en Lommen traden op als bewakers van de ideologie en de programma's van Schouwenaars. Zij protesteerden heftig bij ver-

²⁰ Zie: Coll. M.A.S., Bisschoppelijk Archief Roermond. Het Directorium had liever gezien, dat de Mater Amabilis Scholen bij het R.K. Bureau voor onderwijs en opvoeding werden ondergebracht en wilden niet ondergeschikt worden aan de leiding van het jeugdwerk. De bisschoppen beslisten echter anders. Wel mochten de leden van het Directorium dus zitting nemen in het Nationaal Bestuur, wat weer tegen de wens van de leiding van het jeugdwerk was, die hen liever helemaal had geweerd.

²¹ Voor een uitgebreidere behandeling van de spanningen binnen het Nationaal Bestuur zie mijn artikel: Van Katholiek meisjesonderwijs naar algemeen vormingswerk; Ontstaan en ontwikkeling van de Mater Amabilis Scholen 1947-1968, in: *Jaarboek van het Katholiek Documentatie Centrum* 1985, Nijmegen 1986.

meende afwijkingen daarvan. Schouvenaars kritiseerde het Nationaal Bestuur onder meer op docentenbijeekomsten, die ze nog tot 1952 leidde. De kwestie sleepte zich voort totdat de bisschop van Roermond, Mgr Lemmens, Houben in 1953 ontsloeg vanwege de voortdurende spanningen. Lommen ging in 1954 uit het Nationaal Bestuur omdat ze inspectrice werd van het nijverheidsonderwijs voor meisjes en deze taak haar volle aandacht vroeg. Omdat de M.A.S. onder deze afdeling viel voor wat betreft het kernprogramma, kon ze vanuit die functie echter het programma bewaken.²²

Wat meer inspraak en vrijheid had het Nationaal Bestuur bij de opzet van de cursussen voor jongeren van 14-17 jaar. Zoals ik reeds vermeldde, kreeg de Laetitiaclub weinig navolging in andere steden en kwam ze in Maastricht ook niet tot bloei. In 1952 deed het Nationaal Bestuur eveneens een poging tot oprichting van een cursus voor jongeren, die wat meer succes had en de naam 'Jongerencursus van de Mater Amabilis School' kreeg.

Het leerplan van deze Jongerencursus zag er als volgt uit. Ook hier was er het zogeheten kernprogramma dat bestond uit huishoudelijke vorming, naaien, handenarbeid, vrije expressie, levensvragen en godsdienst. Evenals bij de M.A.S. bereidde men leerlingen voor op de functie van moeder, huisvrouw en echtgenote. Daarnaast gaf men begeleiding bij de overgang van school naar werk en speelde het onderdeel 'ontspanning' een grotere rol. Het programma was minder schools en vastomlijnd dan bij de M.A.S. en liet meer keuzemogelijkheden toe.²³

In het programma van de M.A.S. werd vooralsnog weinig veranderd, pas in 1959 werden er wat wijzigingen in aangebracht, nadat men rond 1956 de eerste stappen hiertoe had gezet.²⁴

Al met al kunnen we spreken van een consolidatie van het nieuwe bestuur rond 1955; van een (officiële) wijziging in programma en methoden was pas later sprake. Het Directorium van Maastricht had het kernprogramma via de Wet op het nijverheidsonderwijs voor meisjes stevig vastgelegd en ingekaderd, waardoor het niet zo gemakkelijk was daar veranderingen in aan te brengen. Wel waren er verschillen per school hoe de vakken inhoudelijk werden ingevuld, bijvoorbeeld welke normen gepredikt werden in de vakken sexuele voorlichting en gewetensvorming.

²² O.c. en Coll. M.A.S., Bisschoppelijk Archief Roermond.

²³ O.c.

²⁴ O.c.

Ondertussen waren in 1954 de drie oprichters zowel landelijk als ook plaatselijk van het toneel verdwenen. Zij hadden in Limburg echter veel aanhang (st)ers, hetgeen onder meer bleek uit de storm van protest die onder leken, (werkgevers, bestuur van de school en docenten) in Maastricht opstak toen de bisschop Houben afzette. Nog geruime tijd na deze conflicten werkten men hier in de geest van de oprichters.²⁵

II DE PATER FORTIS SCHOOL

Achtergrond en ontstaan van de Pater Fortis School in Maastricht

Tussen 1947 en 1950 ontstonden er - soms onafhankelijk van elkaar en onder verschillende namen - levensscholen voor jongens. Het waren in eerste instantie vooral avondscholen voor jongens van 17 jaar en ouder, die werden opgericht als tegenhanger van de Mater Amabilis School: in Rotterdam in 1948, in Amsterdam in 1950 en in Gemert in 1950.²⁶

Men ging zelfs zo ver, dat men tegenover iedere vrouwelijke deugd die werd nagestreefd in de M.A.S., een mannelijke deugd stelde, bijvoorbeeld tegenover de beminnelijkheid van het meisje stelde men de ridderlijkheid van de jongen. Het programma van deze scholen vulde dat van de M.A.S. aan volgens de heersende man- en vrouwbeelden. Het was gericht op het vormen van sterke vaders en goede echtgenoten; daarnaast op de vorming van goede arbeiders en staatsburgers. Evenals bij de M.A.S. was ook hier seksuele voorlichting een belangrijk onderdeel van het programma. Hiermee hoopte men jongens voor deze school te interesseren. Net als bij de M.A.S. was de seksuele voorlichting gekoppeld aan de godsdienstles. Het ging vooral om de gewetensvorming.

Los van deze scholen en niet als pendant van de M.A.S. opgericht, stond de cursus 'Levensscholing' te 's-Hertogenbosch, opgericht in 1947 en bedoeld ter bestrijding van 'werkschuwheid', vorming tot arbeidzaamheid en opvoe-

²⁵ Coll. M.A.S., Bisschoppelijk Archief Roermond.

²⁶ Voor meer informatie zie: Over de school in Rotterdam, Vormingsschool voor Jonge Mannen in Rotterdam, in: *De Tijd* d.d. 03-01-1950; Over de Pater Fortis School in Amsterdam, W. Weekenborg, *De Pater Fortis Scholen*, pag. 107-108, in: *Ons Klondyke*, 6 (1950), en: *De Pater Fortis Scholen, Jaarverslag van de Diocesane Bond der K.A.J. in het Bisdom Haarlem*, respectievelijk pag. 13, 1951 en pag. 18, 1951; over de school in Gemert: *Mater Amabilis Scholen voor Jonge Mannen*, Gemert 1950 (brochure), in: Archief Levensscholen, Bisschoppelijk Archief 's-Hertogenbosch. Voor enkele leerplannen van deze scholen, zie ook: archief K.W.J. (map 96/97), K.D.C. Nijmegen.

ding tot godsdienstigheid. Deze cursus was bedoeld voor 14-17-jarige jongens.²⁷

Deze avondscholen waren geen blijvend succes. Op den duur werden ze vooral wegens gebrek aan belangstelling opgeheven of omgezet in dag-scholen.²⁸

Wel een succes en prototype voor de oprichting van veel levensscholen na die tijd was de Pater Fortis School te Maastricht. Deze werd opgericht in 1951, was bedoeld voor jonge arbeiders van 14 tot 17 jaar en vond plaats (gedurende 3 uren per week) onder bedrijfstijd.

Hoewel de oprichters waren beïnvloed door zowel de M.A.S. als de eerder genoemde avondscholen voor jongens, verschilden ze ook van mening met deze op enkele punten. Opvallend was dat zij niet kozen voor de leeftijdsgroep van 17 jaar en ouder, maar voor de groep van 14 tot 17 jaar. Edm. Beel pr., aalmoezenier van de arbeid te Maastricht, was ervan overtuigd dat met name de jongste arbeiders in aanmerking zouden moeten komen voor vorming. Hij legde de nadruk op het belang van begeleiding bij de overgang van school naar werk. Werkgevers zouden zich moeten realiseren, aldus Beel in 1951, dat ze in plaats van volwassenen kinderen in dienst namen, die moesten worden gewapend tegen de morele gevaren die hen bedreigden vanuit het werkmilieu, waarin ze terecht kwamen: 'Er is misschien geen

²⁷ Zie met name het manuscript over de geschiedenis van deze school van frater Accursius, de oprichter van deze school, dat zich bevindt in: Restdossier Levensschool Accursius, Fratershuis Tilburg.

In een terugblik op het verleden zegt Accursius, dat hij 'gefrappeerd werd door de verontrustende gedragingen van een groot deel van de na-oorlogse jeugd (...) in één van de meest a-sociale wijken van de stad' en deze jeugd wilde losmaken van het lege slenterleven van de straat waar zij avond aan avond gelegenheid kreeg om haar onmaatschappelijkheid te demonstreren. Wat vooral opviel bij deze jeugd, aldus Accursius, was de 'werkschuwheid en de uit traditie voortgekomen ongeschiktheid tot verantwoorde werkzaamheid'. Nog in 1954 werd deze cursus aangemerkt als 'preventief maatschappelijk werk', zie: *Rapport over de Levensscholen van de Stichting Opbouworgaan Noord-Brabant*, Tilburg 1954, pag. 3-6, in: *Archief K.W.J.*, K.D.C. Nijmegen. Ging het bij de eerder genoemde scholen vooral om de ongeschoolde arbeidersjeugd, hier was men meer gericht op de doelgroep der 'onmaatschappelijke' jongeren.

²⁸ Zie: Vijf jaar Pater Fortis Scholen voor Jonge Arbeiders van 17 jaar en ouder te Amsterdam, Amsterdam 1954, in: *Archief K.W.J.*, K.D.C. Nijmegen, en W.H. Weekenborg, Levensschool, Vorm van levenshulp voor werkende jongens, pag. 263-311, in: *DUX*, 2 (1959). Zie verder: Verslag van telefoongesprek van H. Vossen met de heer W. Weekenborg d.d. 18 februari 1986. Behalve gebrek aan blijvende belangstelling was er ook gebrek aan financiën, ruimtes en vaste leiding. Met uitzondering van de school in Gemert, die geen stand hield, sloten de genoemde scholen zich in 1954 aan bij de Landelijke Stichting Katholieke Levensscholen voor Jonge Arbeiders. Op den duur werden ze omgezet in dagscholen.

plaats waar zoveel en zo intens over het leven in al zijn facetten wordt gesproken (...), de waarheid meer geweld wordt aangedaan (...), waar met zoveel stijfheid in opvattingen over al de waardevolle elementen van het leven, de eerste oorsprong (...) wordt gesproken'. Volgens Beel was deze omgeving 'ontdaan van alle geheimen en schone ontdekkingen, die vaak ontluissterd, open en brutaal ten tonele werden gevoerd'.²⁹

In zijn functie van aalmoezenier van de arbeid had Beel veel contacten met directies en personeelschefs van fabrieken. Langzaam was het inzicht gegroeid, aldus Beel, dat er iets gedaan zou moeten worden voor deze jonge arbeiders. Op 14 oktober 1949 riep de Limburgse Katholieke Werkgevers Vereniging, afdeling Maastricht, een vergadering bijeen waarin het plan tot oprichting van een levensschool voor jonge arbeiders voor het eerst officieel ter sprake kwam. Men besloot een commissie in te stellen, die de mogelijkheden zou onderzoeken en een plan zou uitwerken. De studiec commissie werd samengesteld uit directieleden van verschillende Maastrichtse bedrijven en aalmoezenier Beel.³⁰

Behalve dat deze commissie de opzet van de M.A.S. en de eerder genoemde avondscholen voor jongens bestudeerde, oriënteerde zij zich op de Ondergrondse Vakschool van de Steenkolenmijnen (O.V.S.) en de cursussen die werden gegeven bij de Katholieke Arbeidersjeugd (K.A.J.). Evenals in andere plaatsen was er ook in Maastricht een nauw contact met de laatst genoemde organisatie: Beel was tegelijkertijd hiervan de Diocesaan aalmoezenier en Kusters zijn assistent.

In de zomer van 1950 werd een tweede bijeenkomst gehouden van de Maastrichtse fabrikantenkring, waarin de uitgewerkte plannen ter tafel kwamen. De commissie had een opzet gemaakt voor 200 leerlingen uit verschillende Maastrichtse bedrijven. Maar de meerderheid achtte dit project niet uitvoerbaar en daarmee was het plan voor een Pater Fortis School bijna van de baan.

²⁹ Beel, o.c., 1951, pag. 201-205 en Beel/Kusters, o.c., 1953, pag. 124-127. Zie verder: Verslag van een lezing van E. Beel voor de ledenvergadering van de Limburgse Katholieke Werkgeversvereniging d.d. 19-12-1952, in: Archief Spauen, K.M.B.O. Maastricht. De heer P.J.A. Spauen was directiesecretaris van N.V. Radium en actief betrokken bij de ontwikkeling van de Pater Fortis Scholen.

³⁰ Rapport d.d. 20 mei 1950 (zonder naam), o.c., in: Archief Spauen, K.M.B.O. Maastricht. Zie ook: J.M. Lenssen, *De Pater Fortis School te Maastricht als een bijdrage tot oplossing van het vraagstuk van onze jongste arbeiders*, scriptie, Maastricht 1955. Mevrouw Lenssen werd begeleid bij deze scriptie door Kusters en Beel en verkreeg van hen ook veel mondelinge informatie (Lenssen, pag. 59). Zie verder: Interview van H. Vossen met Mgr D.Th.E. Beel d.d. 04-03-1986, Maastricht.

Aalmoezenier Beel liet zich echter niet zo snel ontmoedigen. Samen met pater A. Kusters werkte hij vervolgens een nieuw plan uit, een experiment op kleinere schaal, gebaseerd op een deelname van circa 60 jongens, gedurende 3 uren in bedrijfstijd. Twee bedrijfsdirecties waren meteen bereid hun medewerking te geven, als eerste N.V. Radium (in december 1950) en vervolgens N.V. Mosa (in april 1951). Zo opende de eerste Pater Fortis School op 24 september 1951 haar deuren en startte met 60 jongens, van elk bedrijf 30.³¹

Toen er twee schapen over de dam waren, volgden er vrij snel meer: N.V. Koninklijke Nederlandse Papierfabriek, N.V. Sphinx en N.V. Philips Tabaksindustrie.

Deze school vond al snel navolging buiten Maastricht (zie ook 'enkele cijfers').

Leerplan en Methodes

Het programma bestond uit handvaardigheidslessen, lichamelijke opvoeding, algemene ontwikkeling, excursies en levenslessen. In deze levenslessen kwam duidelijk de invloed van de M.A.S. naar voren. Ze werden onderverdeeld in drie categorieën: Arbeid, Vrije Tijd, Meisje en geslachtelijk leven. Bij dit laatste onderdeel had men, evenals bij de M.A.S., een 'vragenbus' ingevoerd. Anoniem konden leerlingen vragen stellen, die dan in de klas werden behandeld. Ook hier was men zeer ingenomen met deze aanpak en stond men versteld over de vragen (76% ervan ging over sexualiteit, verkering en huwelijk) die leerlingen, vooral gezien hun leeftijd, in de bus deponeerden.³²

Stonden in 1951 nog aparte godsdienstlessen op het programma, in 1953 werden deze afgeschaft, omdat ze niet bleken aan te slaan en men tot de overtuiging was gekomen dat deze les verweven diende te worden in de overige vormingsstof.³³

Bedoeling van de handvaardigheidslessen was dat de jongens thuis en later als huisvaders in staat waren allerlei karweitjes op te knappen, waardoor zij ook 'meer gebonden werden aan het huisgezin; (...) meer plezier kregen in het thuis zijn en (...) in de ogen van vrouw en kinderen meer prestige zouden

³¹ Ibidem, rapport 20 mei 1950, o.c.; Beel, 1951, o.c., en Lenssen, 1955, o.c.

³² Lenssen, 1955, o.c., pag. 34. Zie ook: 'Op bezoek bij de Pater Fortis School te Maastricht', in: *De stem*, 26-05-1965, zie: Krantenknipselarchief, S.H.C. Maastricht. Zie verder: H. Vossen, *Onzedelijkheid en seksuele opvoeding*, o.c., (zie noot 15).

³³ Beel/Kusters, 1953, o.c., pag. 179-186. Zie ook: A. Kusters, O.M.I., *Een bijdrage tot oplossing van het vraagstuk van onze jongste arbeiders* (brochure), Maastricht 1953.

krijgen'.³⁴ Verder zouden zij door middel van deze les beter met hun vrije tijd leren omgaan en zou de les kunnen dienen als tegenwicht voor de eentonige, mechanische arbeid die deze jongens vaak moesten verrichten. Wat betreft de methode werd er de nadruk op gelegd dat er een prettige en open sfeer zou moeten zijn en dat werd aangesloten bij wat jongens in het dagelijks leven meemaakten. Daarnaast zou zoveel mogelijk de gespreksvorm moeten worden gehanteerd. Het beste zou zijn om te werken in groepen van circa 15 jongens met behulp van de projectmethode: gedurende een bepaalde tijd een onderwerp centraal stellen en daar verschillende aspecten van bekijken.

De voorkeur voor deze methode was vooral beïnvloed door wat Beel in de Ondergrondse Vakschool van de Steenkolenmijnen had gezien, alsook door de aanpak die de K.A.J. hanteerde. Bij de K.A.J. ging deze methode gepaard met de leuze 'Zien, Oordelen, Handelen': uitgaan van het werkelijke leven en de problemen die dat stelt leren ontdekken, beoordelen en vervolgens daarnaar proberen te handelen.

Dat juist voor deze methode werd gekozen, had er mee te maken dat de jongens die ze wilden bereiken meestal een hekel hadden aan de gewone school, niet geïnteresseerd waren in theoretische lessen en slechts dan het nut van leren inzagen als ze er in de praktijk iets mee konden doen. Deze ondervinding had de oprichters die deze 'ongrijpbare jeugd' toch wilden bereiken, ertoe gebracht de methode aan te passen aan dit type jongeren.³⁵

Oprichting van landelijke organen

A. De Landelijke Stichting Katholieke Levensscholen voor Jonge Arbeiders

In andere steden raakte men al snel geïnteresseerd in de oprichting van scholen naar het voorbeeld van de Maastrichtse Pater Fortis School. In 1953 begon men in Tegelen, Venlo en Eindhoven met eenzelfde opzet te experimenteren; in 1954 volgden er nog meer.³⁶

³⁴ Beel, 1951, o.c., pag. 217 en Beel/Kusters, 1953, o.c., pag. 147.

³⁵ Zie het genoemde rapport d.d. 20 mei 1950, o.c., en het interview met Beel, o.c. (zie noot 30). Zie verder: E. Blom, T. van der Velden en J. Cramers, *Zien, oordelen, handelen. De voorgeschiedenis en ontwikkeling van de K.W.J.-beweging van werkende jongeren*, Utrecht 1985, en: W.H. Schoffelen, *De ondergrondse vakschool bij de Nederlandse Steenkolenmijnen*, Sittard 1952, (scriptie) in: Archief Sociale Academie Sittard, S.H.C. Maastricht.

³⁶ Zie: Krantenknipselarchief, S.H.C. Maastricht. Voor Documenten over de levensschool van Eindhoven, zie: Restdossier levensschool Accursius, Fratershuis Tilburg, en Lenssen, 1955, o.c., pag. 22.

De besturen van de levensscholen in 's-Hertogenbosch, Eindhoven en Maastricht zochten in 1954 contact met elkaar en besloten tot een 'Stichting Levensscholen in het Zuiden i.o.'. Vervolgens nam het Nationaal Verbond van de K.A.J. niet lang daarna contact op met deze stichting en met de besturen van de levensscholen in Rotterdam en Amsterdam. De K.A.J. wilde een landelijke stichting oprichten om de belangen van de gezamenlijke scholen te behartigen. Dat het de K.A.J. was die dit initiatief nam, is niet zo vreemd, omdat het vooral leidende figuren van de K.A.J. uit verschillende steden waren, die deze Pater Fortis Scholen hadden opgericht. In 1954 kwam de 'Landelijke Stichting Katholieke Levensscholen voor Jonge Arbeiders' tot stand.³⁷ De K.A.J. was echter niet de enige organisatie die een landelijk orgaan voor levensscholen wilde oprichten en voor subsidie wilde aankloppen bij de overheid.

B. Het landelijk Curatorium Katholieke Levensscholen voor Jongens en Jongemannen

Op verzoek van rector H.W. van den Bergh, aalmoezenier van de K.A.J. in Haarlem, had Mgr Mr F. Op de Coul in 1951 op zijn Bureau voor Onderwijs en Opvoeding afgevaardigden van de toen reeds bestaande levensscholen, alsook leden van het jeugdwerk, bijeen geroepen om te praten over de oprichting van een Nationaal Curatorium voor deze levensscholen, vooral met de bedoeling via een landelijk orgaan subsidie te verkrijgen van de overheid.

Hoewel het dus de K.A.J. zelf was die het initiatief had genomen tot deze bijeenkomst, vond men het idee van de oprichting van een nationaal curatorium in K.A.J.-kringen in de loop van 1951 steeds minder geslaagd. Dit werd met name duidelijk op de derde bijeenkomst in november 1951. Bij nader inzien vreesde men voor een te grote zelfstandigheid van zo'n nieuwe organisatie, die de K.A.J. concurrentie zou kunnen aandoen. De K.A.J. zag alleen iets in deze organisatie, als ze zou worden beschouwd *als dienst van de K.A.J.* Leerlingen zouden dan na het doorlopen van deze school moeten worden geactiveerd om zich op te geven voor de K.A.J.³⁸

³⁷ *Verslag 1954-1955 van de Landelijke Stichting Katholieke Levensscholen voor Jonge Arbeiders* (Universiteitsbibliotheek Nijmegen). Soms vond die oprichting plaats in samenwerking met anderen. Zo had de K.A.J. in Amsterdam en Rotterdam deze scholen opgezet samen met het Sint Franciscus Liefdewerk.

³⁸ Zie verslagen van deze drie vergaderingen op het R.K. Bureau voor onderwijs en opvoeding in 1951, in: *Archief K.W.J.* (map 96), K.D.C. Nijmegen. Voor wat betreft de angst voor concurrentie met c.q. uitholling van de eigen organisatie is deze kwestie te vergelijken met die tussen M.A.S./Laetitiaclub en V.K.A.J.

Een tweede probleem vormde de Katholieke Jeugdbeweging (K.J.B.) die ook al wilde beginnen met Levensscholen en samen met de Jeugd Stands Organisaties in dit nieuw op te richten overkoepelend orgaan wilde plaatsnemen. De aanwezige leden van de K.J.B. verweten de K.A.J. op deze derde bijeenkomst in november 1951, een monopolie te willen uitoefenen en vroegen zich onder meer af of deze scholen wel in alle plaatsen zo nodig waren. In tegenstelling tot de K.A.J. meende de K.J.B. dat het hier ging om een noodoplossing. Zij zag deze school niet als een blijvende (nog ontbrekende) schakel binnen het geheel van instituties die zich met de jeugd bezighielden.

Verder verschilden K.A.J. en K.J.B. nogal van mening voor wat betreft hun visie op de arbeidersjeugd (de K.J.B. oordeelde hier pessimistischer over) en vreesden alle jeugdorganisaties dat dit werk in de richting van het onderwijs zou kunnen worden getrokken.³⁹

De gemoeieren werden op deze bijeenkomst (ook Kusters uit Maastricht was aanwezig) behoorlijk verhit. Op het einde van de vergadering besloot men de hele kwestie over te dragen aan het Nationaal Beraad Katholieke Actie Mannelijke Jeugd; deze moest de mogelijkheden van de oprichting van een landelijk curatorium verder uitzoeken.

In het bestuur van dit Nationaal Beraad waren alle mannelijke jeugdorganisaties vertegenwoordigd. Gedurende 1952 en 1953 vergaderde het verder over deze kwesties aan de hand van nota's, die bestuursleden van de verschillende organisaties schreven. De eensgezindheid was ver te zoeken en het duurde nog tot medio 1954 eer uiteindelijk het 'Landelijk Curatorium Katholieke Levensscholen voor Jongens en Jongemannen' werd opgericht. Zoals ik reeds vermeldde, had de K.A.J. inmiddels zelf een eigen stichting in het leven geroepen, niet alleen omdat het Curatorium zo lang op zich liet wachten, maar vooral om zelf de leiding over deze scholen te kunnen behouden en op deze manier zelf richting te kunnen geven aan de ontwikkeling ervan.⁴⁰

De nieuwe Landelijke Stichting Katholieke Levensscholen voor Jonge Arbeiders viel dus nu onder twee organen: onder het Nationaal Verbond van de K.A.J. en onder het Landelijk Curatorium. Via dit Curatorium kon

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem en: Verslagen van de vergaderingen van het Nationaal Beraad Katholieke Actie Mannelijke Jeugd, 1952-1955, in: *Archief K.W.J.* (map 97) en *Archief K.J.R.* (map 433) bij het K.D.C. te Nijmegen. Zie ook: Notulen van het Verbondsbestuur van de K.A.J. in het K.W.J.-archief en van het bestuur van de K.J.B., in het K.J.B.-archief. Beide bij het K.D.C. te Nijmegen; en: Jaarverslagen van het Nationaal Verbond der K.A.J. in Nederland (Universiteitsbibliotheek te Nijmegen).

subsidie worden aangevraagd. Zowel de overheid als de bisschoppen eisten een centraal orgaan, dat subsidie verleende en waarmee ze konden onderhandelen.⁴¹

Begin 1955 kwam ook een aparte subsidieregeling tot stand. In tegenstelling tot wat bij de M.A.S. het geval was, werden deze scholen niet gesubsidieerd via de Wet op het Nijverheidsonderwijs.⁴²

Bij de Landelijke Stichting Katholieke Levensscholen voor Jonge Arbeiders sloten zich reeds in 1954 6 scholen aan: Rotterdam, Amsterdam, 's-Hertogenbosch, Tegelen, Eindhoven en Maastricht. In 1955 waren er reeds 28 scholen bij aangesloten. Ondanks de pretenties van de K.J.B., had zij in 1955 nog slechts 3 scholen onder haar beheer en dat zouden er in de loop van de tijd niet erg veel meer worden.

Wijzigingen in naam, doelstelling en leerplan

Om het geheel een wetenschappelijke status te geven, werd Dr N. Perquin van het Hoogveldinstituut te Nijmegen gevraagd als adviseur van de Landelijke Stichting Katholieke Levensscholen voor Jonge Arbeiders, waarin hij toestemde. Aan het Hoogveldinstituut werd opdracht gegeven een nieuwe opzet te maken voor deze scholen.⁴³

Perquin was vanaf 1953 eveneens betrokken geweest bij de opzet en ontwikkeling van de Pater Fortis School te Eindhoven. Naast waardering had

⁴¹ Ibidem. De K.J.B. richtte (in 1956) eveneens een eigen stichting op, namelijk de 'Stichting Levensscholen voor de Katholieke Mannelijke Jeugd', die eveneens onder het Curatorium viel. Nadat de ruzies tussen K.A.J. en K.J.B. waren uitgevochten en er binnen het bestuur van de landelijke stichting van de K.J.B. andere mensen aan de leiding kwamen, die qua visie meer op de lijn van de K.A.J. zaten, werd het landelijk curatorium overbodig. In 1959 gingen de K.J.B.-scholen op in de genoemde stichting van de K.A.J., die na die tijd overigens ook steeds zelfstandiger, dat wil zeggen los van de K.A.J., oprad. Zie: Jaarverslagen van het Nationaal Verbond der K.A.J. in Nederland en het proefschrift van Jan Peet over de K.A.J. en V.K.A.J. dat in 1987 verschijnt.

⁴² Zie: Rijksregeling Subsidiëring Vormingswerk Leerplichtvrije Jeugd 1955, in: *Nederlandse Staatscourant*, 17 maart 1955, no 54. Hierin werd vastgelegd dat deze scholen 40% subsidie kregen van het Rijk en 40% van provincie en gemeente. Voor het aanvullend programma van de M.A.S. gold dezelfde regeling. Het kernprogramma van de M.A.S. viel onder de Wet op het Nijverheidsonderwijs voor meisjes en werd voor 100% gesubsidieerd.

⁴³ Katholieke Levensscholen voor jonge arbeiders; 'Op verzoek van het dagelijks bestuur van bovengenoemde stichting bracht het Mgr Hoogveldinstituut het navolgende advies uit t.a.v. de opzet van de levensschool, annex part-time onderwijs', Utrecht 1954, in: *Archief Spauw*, K.M.B.O. Maastricht. Deze opzet werd overgenomen in de eerste brochure die de Landelijke Stichting voor Katholieke Levensscholen voor Jonge Arbeiders uitbracht. Titel: 'Partiële vorming voor Katholieke Jonge Arbeiders', Utrecht 1955.

hij ook kritiek op de opzet van de levensschool te Maastricht. Volgens hem ging deze toch nog teveel uit van het idee 'wij moeten iets van deze jongens maken' in plaats van 'wat verwachten deze jongens van ons'. Verder zouden sommige onderdelen van het leerplan toch nog te abstract en intellectueel van opzet zijn. Nog meer dan reeds het geval was, zou dit praktisch gericht moeten zijn en aansluiten bij het 'werkelijke leven' van de jongens.⁴⁴ De leermethode van Beel en Kusters ontwikkelde Perquin dus verder. In het programma bracht hij wijzigingen aan. Het kwam er als volgt uit te zien: allereerst was er een inleiding in de nieuwe levenssituatie (arbeids- en gezinsleven, burgergemeenschap). Vervolgens was er 'vorming van het oordeel aan de hand van actualiteiten' (met behulp van kranten, tijdschriften en radio). Verder was er les in handvaardigheid en culturele vorming, gericht op een actieve vrijetijdsbesteding en als laatste was er de les lichamelijke opvoeding.⁴⁵

Sexuele voorlichting had een plaats gekregen binnen het onderdeel 'Inleiding in de nieuwe levenssituatie'; maar stond minder op de voorgrond dan in de eerste Pater Fortis Scholen. Dit had wellicht te maken met de kritiek die er met name van de zijde van de K.J.B. was geleverd op het 'te' centraal stellen van dit onderdeel.⁴⁶

Godsdienstige en morele vraagstukken dienden in de overige leerstof te worden verweven, zo was Perquin in navolging van Beel en Kusters van oordeel. In vergelijking met Beel is het taalgebruik van Perquin neutraler van aard. Dit blijkt onder meer uit de wijze waarop hij het doel van deze vorming formuleerde: 'Het doel van de levensschool is de weerbaarheid van de ongeschoolde arbeider in geestelijk, affectief en lichamelijk opzicht te verhogen'.⁴⁷ Perquin gebruikte meer psychologische begrippen om het belang van deze school te duiden. De eenzaamheid, weerloosheid en machteloosheid van de jonge arbeiders zou moeten worden doorbroken. Schilderde de oprichter van de Pater Fortis School in Maastricht bijvoorbeeld

⁴⁴ Verslag onderhoud N. Perquin met kapelaan J.C.M. de Jong d.d. 03-07-1953, in: Restdossier levensschool Accursius, Fratershuis Tilburg, en: W.H. Weekenborg, in: *DUX*, 1959, o.c., pag. 263, 264.

⁴⁵ *Ibidem* noot 43.

⁴⁶ Erkend moest worden, dat de algemene interesse van de hedendaagse jongeman, aldus onder meer Verhoeven van de K.J.B., zich in het algemeen richtte op het seksuele leven. Maar dat was nog geen reden om dit ook tot uitgangspunt voor opvoeding en vorming te nemen. Zie: A.L.J. Verhoeven, Nota zonder titel d.d. 4 april 1952, en A.J.M. Cornelissen, De Pater Fortis School en de nood onder de huidige arbeidersjeugd, d.d. juli 1952. Beide zijn te vinden in: Archief K.W.J. (map 97), K.D.C. Nijmegen.

⁴⁷ *Ibidem*.

nog in beeldende termen hoe verschrikkelijk bedorven het werkmilieu was, Perquin vermeldde slechts dat de weerbaarheid ten opzichte van het 'geestelijk klimaat' op het werk verhoogd diende te worden.

Nadat er reeds eerder kritiek was geleverd op de naam 'Pater Fortis School' (onder meer tijdens de vergaderingen op het R.K. Bureau voor onderwijs en opvoeding), omdat een aantal mensen de nadruk op het vaderschap niet zo toejuichten, volgde er in 1954 opnieuw een felle aanval op deze naam van de zijde van de filosoof H. Ruygers. Ruygers vond de naam 'Pater Fortis' als aanvulling op de naam 'Mater Amabilis', oftewel het tegenover elkaar stellen van de sterke, stoere vader en de liefvallige beminnenswaardige moeder niet juist. Het manbeeld dat uit deze naam sprak - de 'ridderlijke, dominerende, resolute patriarchale mannenfiguur' - zou anachronistisch aandoen. Hij pleitte voor een neutralere term.⁴⁸ Deze kritiek werd serieus genomen. In plaats van 'Pater Fortis School' voerde men op landelijk niveau de term 'Levensschool voor jongens' in en spoorde men plaatselijke scholen aan dit ook te doen.

Rond 1955/1956 werd het nieuwe programma van Perquin ingevoerd in de plaatselijke scholen. In Maastricht gebeurde dit in 1956.⁴⁹ De naam 'Pater Fortis School' verving men hier pas in 1958 door de naam 'Levensschool voor jongens'.⁵⁰ Ondertussen hadden Beel en Kusters in 1955 respectievelijk als bestuurslid en directeur van de school afscheid genomen van de Pater Fortis School. Beiden kregen hogere functies in andere steden.⁵¹ In plaats van Kusters kwam nu aalmoezenier M. Lückner, die de Maastrichtse school verder zou leiden en tot ontwikkeling brengen.

III VORMING ONDER BEDRIJFSTIJD

In de Arbeidswet van 1919 was het zogeheten artikel 12 opgenomen, dat vermeldde dat jeugdige personen het recht hadden één dag per week scho-

⁴⁸ H. Ruygers, Gesprekken met lezers (1): 'Pater Fortis Scholen?', in: *DUX*, 21 (1954), pag. 204-206.

⁴⁹ Uit een artikel van P.J.A. Spaun (De vorming van de jonge arbeider in levensscholen en onze taak in deze, pag. 398-409, in: *De Christelijke Werkgever, Uitgave van de federatie der Katholieke Werkgevers van België*, 11 (1955)) bleek dat in 1955 nog het programma van 'Beel/Kusters' van kracht was. In 1956 blijkt uit een artikel van M. Lückner, pr. (Levensscholen voor jonge arbeiders en zielzorg, pag. 252-260, in: *Nederlandse Katholieke Stemmen*, 9 (1956)) dat men ook in Maastricht het programma van N. Perquin had ingevoerd.

⁵⁰ Zie: Krantenknipselarchief, S.H.C. Maastricht. Van de kritiek op de term 'Pater Fortis School' trok men zich in 1954 nog niets aan. Zie: Notulen van het bestuur van de Pater Fortis School te Maastricht, in: Archief Beel, S.H.C. Maastricht.

⁵¹ *Ibidem*.

ling of vorming te ontvangen. Geen enkele werkgever stoorde zich hier echter aan, omdat er geen sancties stonden op het niet uitvoeren van dit artikel, dat dan ook een dode letter bleef. Maar op dit artikel gingen zich in 1954 de levensscholen beroepen. Als de werkgevers niet vrijwillig wilden meewerken, zo was het bestuur van de Landelijke Stichting in 1954 van mening, dan zouden er acties moeten worden gevoerd om deze zaak wettelijk beter te regelen.⁵²

Het is opmerkelijk dat zowel de oprichters van de Mater Amabilis School als die van de Pater Fortis School te Maastricht geen gebruik maakten van dit artikel,⁵³ maar toch los hiervan ijverden voor het idee om jongens en meisjes onder bedrijfstijd les te geven. Vanaf 1954 gebruikte het Nationaal Bestuur dit artikel in de pleidooien voor verplicht part-time onderwijs voor jongeren. Pas in 1971 zou er echter een wettelijke regeling voor een partiële leerplicht volgen.

Toch waren er wel werkgevers die jongeren vrijwillig aan dit vormingswerk lieten deelnemen. In 1954 ontstond er een dagschool in Eindhoven die als eerste één hele dag per week vorming gaf aan jonge arbeiders. Zij werd als voorbeeld gesteld voor andere scholen.⁵⁴ Soms werd deze regeling, zoals in Eindhoven, vastgelegd in een C.A.O.⁵⁵

Of werkgevers hun personeel (doorbetaald) onder werktijd naar school lieten gaan, was onder meer afhankelijk van de situatie op de arbeidsmarkt. Na 1945 was er sprake van een tekort aan arbeidskrachten. In die tijd gebruikten werkgevers deze vorming vaker als een reclamemiddel om werkkrachten aan te trekken. Het werd ook vermeld in personeelsadvertenties.⁵⁶ M. Perry, maatschappelijk werker van de Koninklijke Nederlandse Papierfabriek, zei hierover in een interview: '... Het was ook een grote reclame

⁵² Notulen van het bestuur van de Landelijke Stichting Katholieke Levensscholen voor Jonge Arbeiders, onder meer van 20 oktober 1955, in: K.W.J. archief, K.D.C. Nijmegen.

⁵³ Interview met Beel en Kusters, o.c. Ook in de pleidooien voor de M.A. dagschool werd dit artikel niet gebruikt.

⁵⁴ Zie onder andere W.H. Weekenborg, De ontwikkeling van de Katholieke Levensschool voor Jonge Arbeiders, in: *Katholiek Sociaal Tijdschrift*, 8 (1955), pag. 49-53.

⁵⁵ Brief van mevrouw J.C. van Doorn (Driel), vroeger werkzaam binnen de Jongeren-cursus van de M.A.S. te Eindhoven. Het is niet helemaal duidelijk over welke periode zij spreekt. Zie verder: *Documentatieblad van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen*, 15 (1961), no 6729. Hieruit blijkt dat de werkgevers eerder het partieel beroepsonderwijs in een landelijke C.A.O. (in bepaalde bedrijfstakken) lieten vastleggen dan het vormingswerk.

⁵⁶ Interview met Dassen en Voet, o.c.

voor het bedrijf dat niet wilde achterblijven bij anderen (...) Als ze het niet zouden doen, zou het anti-reclame zijn'.⁵⁷

Een andere reden waarom werkgevers hun personeel vrij gaven om naar school te gaan, had te maken met de in die tijd gevoerde gezinspolitiek. Zowel overheid, opvoeders, geestelijken als werkgevers vreesden voor de uitholling van het gezin, wat in die tijd gelijk stond aan ontwrichting van de samenleving.⁵⁸ Via deze vorming konden jongens worden voorbereid op hun rol van kostwinner en hoofd van het gezin en meisjes op hun functie van huisvrouw, moeder en echtgenote. Vooral het laatste werd van groot belang geacht. Wanneer de M.A.S. niet zou zijn opgericht, zou om deze reden de directie van de Sphinx bijvoorbeeld zelf met de vorming van haar vrouwelijk personeel zijn begonnen. Vóór de totstandkoming van de M.A.S. had zij al plannen lessen in hygiëne en huishoudelijke vorming te gaan geven. De sociaal werkster - mevrouw M. Dassen - stond op het punt om een keuken te gaan inrichten in de fabriek, toen Houben haar op de hoogte bracht van de plannen voor de oprichting van de M.A.S. Voor de directie van de Sphinx was het goedkoper de meisjes naar de M.A.S. te sturen, omdat ze dan zelf geen keuken hoefden in te richten en geen apparatuur hoefden aan te schaffen.⁵⁹ Het was overigens niet de eerste keer dat een directie van een fabriek zelf het initiatief nam om haar vrouwelijk personeel in deze geest te onderrichten. Dat gebeurde - óók voor 1945 - reeds op meer plaatsen.⁶⁰ Perry verwoordde het belang ervan als volgt: 'Kijk. Zij hadden dat goed gezien, als je goede huisvrouwen van die meisjes maakt, dat houdt de mannen meer uit het café. Als ze het thuis gezellig maken, dan kunnen ze die jongens meer aan zich binden en krijg je betere gezinnen'.⁶¹ J.F.E. Regout, directeur van de Sphinx, dacht hier net zo over en voegde er nog aan toe: 'op

⁵⁷ Interview van H. Vossen met de heer M. Perry, maatschappelijk werker bij de K.N.P. te Maastricht d.d. 16 juni 1983. Dat het al dan niet laten deelnemen van jongeren aan het vormingswerk verband hield met de situatie op de arbeidsmarkt, bleek bijvoorbeeld ook toen in de tweede helft van de jaren zestig een conjunctuurdaling optrad. Werkgevers waren toen veel minder bereid hun personeel aan het vormingswerk te laten deelnemen. N. Perquin protesteerde daar bijvoorbeeld tegen in: 'Vormingsnoodzaak in de samenleving van toen en nu', in: *DUX*, 35 (1968), pag. 381-382.

⁵⁸ H. Vossen, 1984 en 1985, o.c.

⁵⁹ Interview Dassen en Voet, o.c.

⁶⁰ H. Vossen, 1984, o.c., pag. 44-52, 71-72 en 144-148.

⁶¹ Interview met Perry, o.c.

⁶² Rede, uitgesproken door J.F.E. Regout, als vertegenwoordiger van de Maastrichtse werkgevers, pag. 21, in: *Tien jaar Mater Amabilisschool Maastricht, 1947-1957*, Maastricht 1957 (brochure aanwezig bij het S.H.C. te Maastricht).

den duur zal de industrie daar groot belang bij hebben'.⁶² Met dit laatste was ook L.M. Verscheure, directeur van de Mosa, het eens: 'Er waren nogal wat a-sociale gezinnen en dat was duidelijk te wijten aan onder meer het tekort schieten van de huisvrouw. Ver weg speelde ook een economisch motief mee: zo komen er ook betere, meer tevreden arbeiders'.⁶³

Zoals we reeds zagen trachtte Beel met soortgelijke argumenten - vergelijk bijvoorbeeld de motivatie voor de les handenarbeid - werkgevers te overtuigen van het belang van de Pater Fortis School. Ook kwam reeds in zijn pleidooien naar voren dat het eveneens de bedoeling was dat jongens in moreel opzicht andere ideeën kregen bijgebracht.

Een derde reden was dat men geloofde dat jongeren door deze vorming zich beter gingen gedragen. Ze kregen meer verantwoordelijkheidsgevoel en discipline en leerden beter samen te werken. In 1957 zei Regout hierover: 'Op het ogenblik hebben we het voordeel dat deze meisjes in de omgang minder moeilijkheden geven. Zij zijn verstandiger geworden (...)'.⁶⁴ Toen hij in 1967 werd geïnterviewd over de medewerking van de bedrijven in de begintijd van de Mater Amabilis Scholen voegde hij hieraan toe: 'Het bedrijfsleven heeft mensen nodig die in goede geest kunnen samenwerken (...), daar werkt de M.A.S. ook aan mee'.⁶⁵ Met betrekking tot de jongens die de Pater Fortis School bezochten, trok men eenzelfde conclusie. Volgens Spaun, directiesecretaris van N.V. Radium, werden de jongens ook iets honkvaster en was er minder sprake van absentie en verloop.⁶⁶

De initiatiefnemers van deze scholen deden een beroep op de christelijk sociale instelling van de werkgevers uit Maastricht. Jongeren die reeds op

⁶³ C. Herberichs, Na 20 jaar, Maastrichtse werkgevers waren pioniers, Interview van Herberichs met J.F.E. Regout en L.M. Verscheure, pag. 65-68, in: *Tijdschrift voor Mater Amabilis Scholen*, 13 (1966-1967).

⁶⁴ J.F.E. Regout, o.c., pag. 21.

⁶⁵ C. Herberichs, o.c., pag. 66. Zie ook: P. Larsen, o.c., pag. 29-30.

⁶⁶ Lezing gehouden door de heer P. Spaun te Venlo voor de kring van Noord-Limburg van Limburgse Katholieke Werkgevers Vereniging op 13-05-1954 (pag. 12, 13), in: Archief Spaun, K.M.B.O. Maastricht.

P.J.A. Spaun, De vorming van de jonge arbeider in Levensscholen voor jongens en onze taak in deze, in: *De Christelijke Werkgever. Uitgave van de Federatie der Katholieke Werkgevers van België*, 11 (1955), pag. 398-409, pag. 406, 407. Volgens wethouder G. Gijbels behoorden de jongens die de Pater Fortis School bezochten tot de beste en betrouwbaarste werknemers. Het kwam volgens hem nog te vaak voor dat jongens van baan wisselden. Dit getuigde van gebrek aan liefde voor het bedrijf, dat zij vooral met het oog op de P.B.O. als 'hun fabriek' moesten gaan beschouwen. Zie: Vijf jaar katholieke Levensschool, in: *De Nieuwe Limburger* d.d. 06-08-1956 en: Pater Fortis School bestaat 5 jaar, in: *het Limburgs Dagblad* d.d. 06-08-1956.

zo'n jeugdige leeftijd een bijdrage leverden aan het productieproces zouden daarnaast ook kansen op vorming moeten krijgen.⁶⁷ Verscheure vermeldde in een terugblik op het ontstaan van de scholen in relatie tot de vorming van meisjes: 'En dan was er beslist het besef, dat het meisje *kansen tekort komt*'.⁶⁸ Dat dit appèl op de grote werkgevers - met name in Maastricht - succes had, blijkt mede uit de volgende paragraaf. Hierbij moet tevens in aanmerking worden genomen dat de werkgevers niet alleen hun personeel doorbetaald onder werktijd naar deze scholen lieten gaan, maar de scholen voor jongens de eerste jaren - tot het moment waarop er Rijkssubsidie kwam in 1955 - ook grotendeels *zelf financierden*.⁶⁹ Dit laatste gold niet voor de meisjesscholen, omdat deze reeds vanaf het begin onder het Nijverheids- onderwijs vielen en via de huishoudschool werden gesubsidieerd, tenminste wat betreft het kernprogramma. De leiding van de Pater Fortis Scholen koos doelbewust niet voor aansluiting bij het Nijverheids- onderwijs, omdat men zich niet wenste te conformeren aan de strenge regels van het onderwijs. Ze verkozen een vrijere vorm van werken, zoals we reeds zagen bij de behandeling van het leerplan en de pedagogische aanpak. Wel kregen zij een aparte subsidieregeling in 1955, de 'Rijksregeling Subsiëring Vormingswerk Leerplichtvrije jeugd', maar deze was financieel gezien minder gunstig dan de regeling voor de M.A.S.⁷⁰ Het aanvullend programma van de M.A.S. kwam eveneens onder deze regeling te vallen.

IV ENKELE CIJFERS

De Mater Amabilis School

In de onderstaande tabel is de groei af te lezen van het aantal leerlingen van de school in Maastricht. Helaas zijn de cijfers van vóór 1952 niet compleet. Het aantal leerlingen dat naar de avondschoon ging, was het grootst maar het aantal leerlingen dat naar de dagschoon ging, was in Maastricht ook niet onaanzienlijk in vergelijking met veel andere steden.

⁶⁷ Interview met Kusters, o.c.

⁶⁸ C. Herberichs, o.c., pag. 27.

⁶⁹ Lezing gehouden door de heer P. Spauen te Venlo voor de kring van Noord-Limburg van Limburgse Katholieke Werkgevers Vereniging op 13-05-1954, (pag. 8 Financiering), in: Archief Spauen, K.M.B.O. Maastricht. P.J.A. Spauen, 1955, o.c., (zie noot 66), pag. 405-406 'Financiering'.

⁷⁰ Zie ook noot 42.

Tabel I. Aantal deelnemers van de Mater Amabilis School in Maastricht 1947-1955

	Dagschool	Avondschoon	Totaal
1947			120
1948			
1949			358
1950			
1951			
1952	301	365	666
1953	273	294	567
1954	268	330	598
1955	228	368	596

Bron: Notulen Nationaal Bestuur M.A.S., Archief M.A.S., K.D.C. Nijmegen; Tijdschrift voor Mater Amabilis Scholen. Tien jaar Maastricht 1947-1957 (brochure), Maastricht 1957.

Tabel II. Aantal deelnemers van de Mater Amabilis School in Nederland, per diocees, 1952-1955

Avondschoon	1952	1953	1954	1955
Breda	538	719	1170	1460
Den Bosch	2045	2800	3629	4470
Roermond	1640	1710	2080	2891
Haarlem	1575	1672	1824	2111
Utrecht	1860	2296	2695	3245
Totaal	7658	9197	11398	14177

Dagschoon	1952	1953	1954	1955
Breda	71	121	129	125
Den Bosch	541	621	839	908
Roermond	385	399	471	680
Haarlem	135	157	204	202
Utrecht	187	186	168	253
Totaal	1319	1484	1811	2168

Bron: Tijdschrift voor Mater Amabilis Scholen; Notulen Nationaal Bestuur M.A.S., Archief M.A.S., K.D.C. Nijmegen.

Minder succesvol was de Laetitiaclub. Hiervan weten we alleen dat ze na enkele jaren ter ziele ging. Er zijn geen cijfers voorhanden. Wel blijkt dat er in 1955 in Maastricht in het geheel geen meisjes van 14 tot 17 jaar meer naar de Jongerencursus (de opvolgster van de Laetitiaclub) gingen. Voor de verspreiding van de M.A.S. naar andere plaatsen, zie tabel II en III. Uit deze tabellen blijkt niet alleen dat er sprake was van groei, maar ook dat de avondschool meer succes had dan de dagschool. Niet overal waren werkgevers bereid hun vrouwelijk personeel onder werktijd naar school te laten gaan. Het totaal aantal leerlingen van de dagschool was niet erg groot. Ook de cursussen voor meisjes van 14 tot 17 jaar werden niet zo druk bezocht, zoals blijkt uit de volgende tabel. De Jongerencursus begon in 1952 als experiment met een honderdtal leerlingen, maar vóór 1955 zijn hierover geen cijfers voorhanden. Pas in de jaren zestig zou de groei van de Jongerencursus doorzetten.

Tabel III. Aantal deelnemers aan de Jongerencursus, in 1955 per diocees

Haarlem	164
Breda	105
Den Bosch	625
Roermond	134
Utrecht	115
Totaal	1143

Bron: Tijdschrift voor Mater Amabilis Scholen.

De Pater Fortis Scholen

De groei van de Pater Fortis School uit Maastricht is te zien in de volgende tabel.

Tabel IV. Aantal deelnemers van de Pater Fortis School te Maastricht 1951-1955

1951	60
1952	120
1953	157
1954	170
1955	230

Bron: Notulen van het bestuur van de Pater Fortis School, in: Archief Mgr D.Th.E. Beel bij het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg te Maastricht.

In de volgende tabel is de spreiding weergegeven naar andere diocesen (per 1 oktober 1955).

Tabel V. Aantallen deelnemers van de Landelijke Stichting Katholieke Levensscholen voor Jonge Arbeiders

	Dagschool	Avondschool	Totaal
Roermond	336	30	366
Haarlem	15	187	202
's-Hertogenbosch	475	728	1203
Totaal	826	945	1771

Bron: Documentatie Vormingswerk Arbeidende Jeugd, Utrecht 1958, pag. VI, 24.

In tegenstelling tot de Mater Amabilis School was de Pater Fortis School voor jongens boven de 17 jaar een mislukking. Deze scholen stierven een snelle dood. Helaas is in tabel V geen uitsplitsing gemaakt tussen leerlingen boven en beneden de 17 jaar, maar waarschijnlijk bestond het merendeel van de levensscholen voor jongens in oktober 1955 uit scholen voor jongens van 14 tot 17 jaar. Dit geldt zeker voor de scholen in het zuiden van het land.⁷¹ Het grootste aantal scholen - namelijk 17 - waren avondscholen. Het aantal dagscholen bedroeg op dat moment elf. Het bestuur van de landelijke Stichting Katholieke Levensscholen voor Jonge Arbeiders streefde er naar avondscholen om te zetten in dagscholen, wat na 1954 ook steeds meer gebeurde. In Maastricht was - zoals we zagen - vanaf het begin reeds een dagschool.

De K.J.B. had in oktober 1955 3 avondscholen met in totaal 127 leerlingen.⁷²

CONCLUSIE

De in Maastricht geboren initiatieven tot de oprichting van de levensscholen voor jongens en meisjes waren vruchtbaar en vonden navolging in vele andere plaatsen in het land. Het meest succesvol waren de Mater Amabilis avondscholen.

⁷¹ Interview met Kusters, o.c.

⁷² Archief K.J.B. (map 707 en 708), K.D.C. Nijmegen, en: *Documentatie Vormingswerk Arbeidende Jeugd*, Utrecht 1958, pag. VI/24.

Tegelijk met de verspreiding van het aantal Mater Amabilis Scholen over Nederland deden zich ook veel conflicten voor. De leiding van de nieuwe scholen werd begin jaren vijftig overgenomen door een landelijk bestuur, dat wijzigingen trachtte aan te brengen in de oorspronkelijke opzet van de school. Dit was aanleiding tot veel wrijvingen tussen het Directorium van Maastricht en de overige leden van het Nationaal Bestuur. Uiteindelijk leidde het tot het ontslag van Houben in 1953, nadat Schouwenaars zich reeds in 1952 had teruggetrokken. Lommen volgde in 1954. Rond 1955 kan er worden gesproken van een consolidatie van het nieuwe landelijke bestuur van de M.A.S.

Van spanningen tussen de oprichters van de Pater Fortis School uit Maastricht en het in 1954 ingestelde landelijk bestuur is weinig bekend. Het project van de Pater Fortis School in Maastricht werd geleidelijk aan uitgebouwd en verfijnd, zowel in Maastricht als naderhand op landelijk niveau. De onenigheid over de levensscholen tussen de K.A.J. en K.J.B. resulteerde in de snelle oprichting van de 'Landelijke Stichting Katholieke Levensscholen voor Jonge Arbeiders', die - zoals de cijfers aangaven - ook de meest succesvolle was van de twee stichtingen die onder het curatorium ressorteerden. Perquin werd aangetrokken om verder richting te geven aan de uitbouw van dit werk. De wetenschappelijke status, die hierdoor werd verkregen, zou de K.A.J. tegelijkertijd sterker doen staan tegenover de K.J.B.

Zowel de wisselingen in de leiding van de Pater Fortis als de Mater Amabilis School geven een tendens te zien van een meer moralistische benadering naar een benadering, waarvan men veronderstelde dat ze neutraler en wetenschappelijker zou zijn.

Rond 1955 kan er zowel wat betreft de M.A.S. als de Pater Fortis School worden gesproken van een consolidatie van de landelijke besturen. Zij zouden aan de verdere uitbouw richting geven. Lag dus in de eerste fase het initiatief vooral in het zuiden, rond 1954 was het voortouw overgenomen door het noorden. Ondertussen was Maastricht geworden tot één van de vele plaatsen waar een Mater Amabilis School en Pater Fortis School was gevestigd.

GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN

1. Archieven die aanwezig zijn bij het Katholiek Documentatie Centrum (K.D.C.) te Nijmegen.
 - a. Archief van de *Nationale Stichting Mater Amabilis Scholen* (voortaan geciteerd als Archief M.A.S., K.D.C. Nijmegen); met name de notulen van het Nationaal Bestuur over de periode 1950-1956 zijn voor dit artikel van belang (map 577, 578 en 581).
 - b. Archief van het *Katholiek Vrouwelijk Jeugdwerk* (voortaan geciteerd als Archief K.V.J., K.D.C. Nijmegen); geraadpleegd zijn de notulen van het Dagelijks en van het Nationaal Bestuur (map 1, 3, 4, 7 en 19) 1945-1956.
(Zie noot 13 en 19).
 - c. Archief van de *Katholieke Werkende Jeugd* (voortaan geciteerd als Archief K.W.J., K.D.C. Nijmegen); zie met name: notulen van de vergaderingen bij het R.K. Bureau voor onderwijs en opvoeding over de Pater Fortis Scholen (registratienr 96); notulen van het Nationaal Beraad Katholieke Aktie Mannelijke Jeugd 1952-1955 (nr 97); notulen van het Verbondsbestuur van de K.A.J. (nr 22.01 en 23.01); notulen van het bestuur van de Landelijke Stichting Katholieke Levensscholen voor Jonge Arbeiders (nr 274.2).
(Zie noot 26, 27, 28, 38, 40, 46 en 52).
 - d. Archief van de *Katholieke Jeugdbeweging* (voortaan geciteerd als Archief K.J.B., K.D.C. Nijmegen); van belang waren met name map 707 en 708 over de Levensscholen van de K.J.B. (1954-1956) en map 706 met de notulen van het bestuur van het Landelijk Curatorium Katholieke Levensscholen voor jongens en jongemannen.
(Zie noot 40 en 72).
 - e. Archief van de *Katholieke Jeugdraad* (voortaan geciteerd als Archief K.J.R., K.D.C. Nijmegen). In map 433 bevinden zich de verslagen van de vergaderingen van het Nationaal Beraad Katholieke Aktie Mannelijke Jeugd over de periode 1952-1956.
(Zie noot 40).
2. Archieven die aanwezig zijn bij het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg te Maastricht.
 - a. Archieven met krantenknipsels van de Mater Amabilis en Pater Fortis Scholen (voortaan geciteerd als krantenknipselarchief, S.H.C. Maastricht).
(Zie noot 32, 36 en 50).
 - b. Archief van Mgr D.Th.E. Beel: Stukken betreffende de Pater Fortis School te Maastricht 1951-1956 (voortaan geciteerd als Archief Beel, S.H.C. Maastricht).
(Zie noot 50).
 - c. Archief van de Sociale Academie van Sittard, waarin zich diverse scripties over dit onderwerp bevinden (voortaan geciteerd als Archief Sociale Academie Sittard, S.H.C. Maastricht).
(Zie noot 35).
3. Archief van de Pater Fortis Scholen/Katholieke Levensscholen voor jonge arbeiders bij het *Kort Middelbaar Beroeps Onderwijs* (voortaan geciteerd als Archief Spauen, K.M.B.O. Maastricht) te Maastricht; zie met name de archiefdozen 'Spauen', no 5 en 7.
(Zie noot 29, 30, 43, 66 en 69).
4. Een archief getiteld *Restdossier Levensschool Accursius* bij het *Fratershuis in Tilburg*. Dit bevat 3 archiefdozen met materiaal over de eerste levensschool te Den Bosch, met name doos c is interessant.
(Zie noot 11, 27 en 36).

5. Bisschoppelijke archieven.

- a. Bisschoppelijk Archief te Roermond. Zie doos 4: ontwikkeling en opvoeding, met name Collectie M.A.S. map 4.16.1 is van belang (voortaan geciteerd als Coll. M.A.S., Bisschoppelijk Archief Roermond). Deze bevat de correspondentie van Mgr J.H. Lemmens, Mgr J.M.J.A. Hanssen en Mgr F.J. Feron met leden van het directorium, de leiding van het jeugdwerk en andere autoriteiten over de M.A.S. en haar relatie tot het jeugdwerk.
(Zie noot 11, 13, 19, 20, 21, 23, 24 en 25).
- b. Bisschoppelijk Archief te Den Bosch. Hier bevinden zich enkele archiefdozen met materiaal over de levensscholen. Van belang is met name de doos 'Levensscholen/Scholen voor maatschappelijk werk' (map b) en doos 'Mater Amabilis Scholen I' met correspondentie van Mgr F.M. Mutsaert met Mgr J.H. Lemmens en Mgr J.M.J.A. Hanssen, en met de leiding van de jeugdbeweging (map a) en een tekst met de lezing die mevrouw M.C. Schouwenaars in 1948 te Helmond uitsprak (map c). (Voortaan geciteerd als Archief M.A.S. en Archief Levensscholen, Bisschoppelijk Archief 's-Hertogenbosch).
(Zie noot 13, 19 en 26)

– Bij het archiefonderzoek heb ik adviezen mogen ontvangen van de archivariissen van de genoemde archieven: de heer J. van Well van het K.D.C. te Nijmegen, mevrouw M. Wijnands van het S.H.C. te Maastricht, J.A. Hermans pr. van het bisschoppelijk archief te Roermond en Dr. J.W.M. Peijnenburg van het bisschoppelijk archief te Den Bosch. Graag wil ik hen daarvoor op deze plaats dank zeggen. Verder wil ik alle mensen bedanken, die ik heb mogen interviewen, in het bijzonder mevrouw M. Dassen en mevrouw B. Voet (Maastricht), mevrouw L. Dresen-Coenders (Zeist), mevrouw M.C. Schouwenaars (Antwerpen), de heer M. Perry (Maastricht), Mgr D.Th.E. Beel en Pater A. Kusters (Maastricht). Tot slot dank aan de heer A. Hoogsteijns, adjunct-directeur van het K.M.B.O. te Maastricht (Kon. Millerstraat 65), die zo vriendelijk was mij toe te laten in het archief van de school.

– Dit onderzoek is onderdeel van een groter onderzoek (dissertatie) naar de voorlopers van het huidige vormingswerk over de periode 1947-1973. Behalve de Mater Amabilis Scholen en de Katholieke levensscholen voor jonge arbeiders, behoorden hiertoe ook de scholen van het Nationaal Centrum Vorming Bedrijfsjeugd, die protestants-christelijk of algemeen van karakter waren. In 1973 vond een fusie plaats van al deze scholen en ontstond:

- a. het Vormingswerk voor Jonge Volwassenen (V.J.V.) voor leerlingen boven de 18-jarige leeftijd en
- b. het Vormingswerk voor Werkende Jongeren voor leerlingen beneden 18 jaar. Het laatste wordt momenteel op veel plaatsen omgezet in 'Kort Middelbaar Beroeps-onderwijs' (K.M.B.O.). In Maastricht heeft deze overgang ook plaatsgevonden. Het V.J.V. werd opgeheven in september 1987. Dit vormingswerk is nu opgenomen in de Kaderwet Volwassenen Educatie, onderdeel basiseducatie.